

קביעת הגיל לרבנים דיניים

בהצעת חק בתי הדין תש"ט שעובדה ע"י משרד הדתות היה כתוב "מינוי הדיינים הוא לכל ימי חייו. אולם כאשר ימלאו שבעים שנה לדיין המכהן בביה"ד המחוזי, ושמונים שנה לדיין המכהן בבי"ד הגדול לערעורים, הרי הוא יוצא לפנסיה". הצעת חק זו הובאה לפני הרבנות הראשית לדיין ושם הוחלט למחוק את הגבלת השנים הנ"ל. חק זה עדיין טעון אישור הכנסת, ושם עוד יתקיימו דיונים על זה.

לפי המקובל ברוב קהלות ישראל, נתמנו הרבנים מורי ההוראה באופן סתמי, בלי הגבלת זמן. ועל פי רוב שימשו בכהונתם זו כל ימי חייהם גם עד זקנה ושיבה, על סמך מאמר חז"ל ת"ח כל זמן שמזקינים דעתם מתוספת עליהם (שבת קנ"ב). אלא שתפקיד הרב בדורות שעברו היה כ"רועה צאן קדשים" — עיקרו היה כרועה רוחני של הקהלה, וכמורה הוראות איסור והיתר. בתור דיין ושופט היה בעיקר בתפקיד מפשר מכיון ששני הצדדים פנו אליו וקבלו את מרותו מרצונם. תפקיד מסוג זה עוד ישנו לרבנים בכמה מקהלות הגולה.

לא כן עכשו במדינת ישראל שבית הדין הרבני מהוה אחד מעמודי התווך של שלטון החוק הממלכתי, ובכל מה שנוגע למצב האישי המשפחתי הוא הקובע מבחינה חוקית, ללא כל צורך של הסכמת שני הצדדים להתדיין לפניו, כאן יש צורך שהמינוי לבית דין זה אף הוא יהא מוגדר וקבוע לפי החק. עלינו איפא לדעת מהו גיל הדיין עפ"י ההלכה הישראלית.

בסנהדרין ל"ו אמרי אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס וכו'. והרמב"ם פ"ב מה' סנהדרין ה"ג הביא הלכה זו בנוסח זה: אין מעמידים בסנהדרין זקן נופלג בשנים. הדגשה זו שהפסול הוא דוקא כשהוא מופלג בשנים אנו מוצאים שם בה"ז הוא כותב שהדיין צריך שיהא בעל שיבה. הרי שרק זקנה מופלגת פוסלת אבל איש שיבה לא רק שמותר לו להיות בסנהדרין שלא שזוהי גם חובה. אכן דברים אלה של הרמב"ם אמורים רק לענין סנהדרין ודיני נפשות אבל בד"מ לא מצינו פסול זקן מופלג ולא הצורך שיהא דוקא בעל שיבה. וכך מבואר בסנהדרין שם וכן ברמב"ם שם ה"ז. ומפני כן לא נזכר דין זה בטור וש"ע לענין דיני הדיין שבדי"מ. ועי' בס' "מקום שמואל" (בנימוקים בסוף הספר) נסתפק גם בדי"נ שמא אין זה אלא פסול במינוי, אבל אם נתמנה בעודו צעיר יותר שוב אין ההפלגה בשנים פוסלת. והמאירי בחידושו סנהדרין שם מביא בשם י"א, שאם הושיבוהו כשהוא בחור, דן והולך כדרכו שמאחר שהורגל בדי"נ אין כאן בית מיחוש. יוצא איפא שלני"ד אין שום שום מניעה אפילו למנות בתפקיד זה מי שהוא מופלג בזקנה, מכש"כ שאינו נפסל כשנתמנה בצעירותו והפליג בזקנה במשרתו.

ובנוגע לקביעת הגיל למטה. הנה בחר"מ סי' ז' מביא שתי דעות. האחת מטילה הנאי שיהא בן י"ח שנה, ודעת י"א שמבן י"ג ואילך הרי הוא ראוי להיות דיין. אכן בגמרא מצינו עה"פ ועצומים כל הרוגיה זה שלא הגיע להוראה ומורה וכמה? — עד מ'. והדברים לכאורה סותרים זא"ז, וכבר עמדו בסתירה זו האחרונים. יש שחילקו בין שיש גדול ממנו בחכמה ובשנים באותו מקום ובין שהוא לבדו בעיר ואין מי שראוי להוראה יותר ממנו. ויש שחילקו בין די"מ לדיני אריה. שבאו"ה אינו ראוי עד שיהא בן מ'. עי' בזה תשובת מבי"ט ח"א סי' ר"ף ושבות יעקב ח"א סי' ק"ס וברכ"י חו"מ סי' י'. ולענ"ד ליישב הסתירה באופן אחר. שמה שאמרו שיכול לדון גם לפני היותו בן מ' היינו לדון באורח מקרי, אבל להתמנות דיין קבוע צריך שיהא בן מ'. אולם מהירוש' שהוא מקור הדין של בן י"ח או י"ג לא נראה כן.

למעשה היו הבדלי מנהגים בדבר. הבי' ורבו המהר"י בי רב נוטים להקל. וכן הרשד"ם והרדב"ז נהגו להקל. עיקר נמוקם הוא שרק בזמן התלמוד שעיקר לימודם היו בע"פ והיו צריך לקבל מרבותיו את כל מסקנות ההלכה, בזה הוא שהצריכו שיהא בן מ'. לא כן עכשו שנתחבר התלמוד וספרי ההוראה מצויים, ואין צריך אלא שידע איך למצא הדבר בהלכה ואיך לדמות מלתא למלתא בכדי להסיק הלכה למעשה, בזה אין צריך שיהא דוקא בן מ' שנה.

בלקוטי ר' רפאל מלכי בכ"י (הר"ל מר א. ריבלין והועתק ע"י ר"ש אסף בסוף ספר „בתי הדין וסדריהם“) כותב וז"ל: וחייבים כללות הקהל להעמיד בי"ד של ג' שיהא בהם כח לסבול עול הקהל כי כלל זה יהיה בידך, שכל אדם שגולמו חזק ובעל גבורה, הוא גם דעותיו קיימות ועומד בדבורו ובנינו בנין ותקנותיו תקנות וסובל תלונות ותרעומות ומנהיג בדעת וכו', וכל מי שבנין גופו דקיק ורפוי ובשרו רזה וכי' וחלוש המוג אין דעתו כן ואינו ראוי לקבל עליו ריבוי דעות ולבנות ולתקן וכו' עיי"ש.

אולם נראה שהמחבר דנא (שהיה גם רופא) מדבר על מי שמבנה גופו חלש מחמת חולי ורפיון, ולא על זקן שהי' חזק ואיתן וצעירותו, ורק מחמת זקנה נחלש גופו קצת. אכן מדבריו נראה ללמד עכ"פ לגבי זקנים שבריאותם נתרופפה במדה גדולה שמתוך כך השפעת חולשה זו נכרת גם בדעתם. וע"ע שבת קנ"ב לענין בריזלי הגלעדי וע"ע מהרש"א שם בחי' אגדות.

עם דבריו של ר' רפאל הנז', יש ליישב איזה סתירות בדברי החכמינו בקשר לכושרם של זקני ת"ח. מצד אחד — המאמר, זקני ת"ח כל זמן שמזקינים דעתם מתוספת עליהם, ומבואר בפיה"מ לרמב"ם ולרע"ב בסוף מס' קנים, שחלישותם ותשישותם של הזקנים החכמים, גורמת לזיכוך הדעת ולתוספת חכמה. וככה נאמר, אין לך נאה בישיבה אלא זקן (חגיגה י"ד). וביארו הפסוק אליכם אישים אקרא אלה ת"ח ת"ח שדומים כנשים (בפר"ש יחלשים ותשושים) ועושים גבורה כאנשים, (יומא ע"א). לעומת זה מוצאים אנו, המאמרים „לא בסני טעמא“ (שבת פ"ט) „והשתא דקשישנא לדרדקי“ (בב"ק צב), ור"ש בן חלפתא שאמר לרבי סלעים קטנים נעשו גבוהים (ופיר"שי שרואים גבשושיות קטנות כהרים, ושם נאמר זה לגריעותא) וקרובים נעשו רחוקים (שבת קנ"ב), וגם שם המדובר הוא בזקני ת"ח, ואמנם לפי דברי הר"ף מלכי הנז' יש לנו לומר שבאמת זקני הת"ח שחולשתם

ותשישות כוחם הן רק מחמת זקנתם, הרי דעתם מתוספת עליהם, ונאה להם לשבת בישיבה לדון ולהורות, כי זקנתם, אינה פוגמת במצב רוחם. ולהיפך, בנסיונות שרכשו להם בעבר, יכולים הם לפתור שאלות קשות ומסובכות להלכה ולמעשה. ומפני כן נפסק הדין ביר"ד סוסי" רמ"ד בישיבת בית דין הלך אחר הזקן החכם אף כשיש צעיר גדול ממנו בחכמה (ראה בפרישה וכנסת הגדולה שם בזה). אולם לא כן הדבר, כשחלישותם ותשישותם של זקני הת"ח, נגרמו להם בגלל מחלות ופגעים הגורמים לדכאון נפשי ולמצב רוח ירוד, במקרה זה ודאי שגם דעותיהם נחלשו, אם כי לא בצורה שנאמרה בזקני ע"ה שדעותיהם משתנות (שבת שם), אבל מ"מ קשה להם לעמוד על הדין והאמת לזכות הזכאי ולחייב החייב, דבר המצריך שיקול דעת ומחשבה חודרת ומעמיקה.

מפני כן, באמרנו שקצב הגיל של רבנים-דיינים, בין להמשיך במינויו שנתמנה מקודם ובין למנותו מחדש, יכול להיות גם בהגיעו לזקנה ולשיבה, בנוגע לבתי הדין, (ולא בסנהדרין, כאמור לעיל), זהו בזקני ת"ח סתם שמצב רוחם וכח שיפוטם השכלי עודנו אתם, וכחם הרוחני בהיותם בגיל העמידה, כחם עתה, ועל זה נאמר „רוב שנים יודיעו חכמה“, אכן, זקני ת"ח שנוסף על חולשת הזקנה סבלו או סובלים ממחלות הגורמים לרפיון העצבים והחלשת פעולת המוח, עליהם הוא שמייעץ הר"ף מלכי הנז' למנהיגי דורו בירושלים לא למנות זקנים חלושים בבתי הדין. וכמובן, דבר זה רק רופא פסיכולוג יכול לברר.

ולכן בבואנו להחליט מי ראוי ומי לא ראוי מזקני ת"ח, להתמנות או להמשיך במשרת שופט, עלינו להיות זהירים מאד כמו שאמרו הנהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון (ברכות ח') או כלשון הירושלמי שם שקדושתו כקדושת ארון, מכל שכן כשהדבר נוגע לזקן שלא שכח תלמודו, ויכול הוא עוד למלא התפקיד של דיין ורב בעדתו.